

Räddas välfärdsstaten med klasskamp?

av Göran Brulin

SOM DISPUTERAD i sociologi men med en bakgrund från ekonomiämnena förvånas jag över 70-talsmarxismens fortsatt starka ställning i svensk samhällsforskning i allmänhet och sociologi i synnerhet. Decennium efter decennium har den överlevt inom exempelvis välfärdsforskningen. Om det inte vore så att dess samhällssyn hotade förnyelsen av välfärdsstaten — och därmed dess fortsatta existens — kunde man bortse från den. Men istället för att marginaliseras verkar 70-talsmarxismen numera påverka inte bara samhällsforskningen utan stora delar av svenskt samhälle och arbetsliv. Den verkar omfattas av förvånansvärt stora delar av fackföreningsrörelsen.

För några år sedan skapade före LO-ordföranden ett bevingat uttryck som fångar dess essens "Vi står i vägen" (jmf dessa ord med Rhen/Meidnermodellens bejakande av samhällelig och ekonomisk utveckling!). Och den är knappast mindre vanligt förekommande bland tjänstemannafacken.

Göran Brulin är professor i arbetsorganisation vid Arbetslivsinstitutet och Indek, KTH. Han är disputerad i sociologi och docent i företagsekonomi. Hans huvudsakliga forskningsområden är arbetsorganisation, lokala och regionala utvecklingsprocesser samt framväxten av ett nytt arbetsliv.

Ett illustrativt exempel på 70-talsmarxismen

Professorerna Walter Korpi och Joakim Palme kan inte vara omedvetna om att de allvarliga hoten mot välfärdsstaten knappast kommer från nyliberal ideologi och borgerliga partier. De verkliga hoten mot välfärdsstaten kommer från socialförsäkringssystem som inte är försäkringsmässigt administrerade och ett sjunkande arbetskraftsdeltagande och minskande sysselsättningsgrad. Det hindrar inte att dessa professorer än en gång anger välfärdsstatens fortsatta existens som beroende av utgången av en antagonistisk men numera demokratisk klasskamp. Att reducera välfärdsstaten till resultatet av klasskamp är att reducera dess hegemoniska ställning (Ehnmark 1969) i svenskt och europeiskt samhällsliv.

Vem kan i och för sig invända mot att samhällsklass har betydelse? I artikeln 'Klasspolitik och "nypolitik" under knapphet och globalisering: Åtstramning av välfärdsstater i 18 länder 1975 — 1995" argumenterar Korpi och Palme (2003) för att klassperspektivet skall återinföras i svensk samhällsvetenskaplig, främst sociologisk och statsvetenskaplig, forskning. De säger att de vill visa vilken betydelse samhällsklass och klassrelaterade partier har för utformningen av välfärdspolitiken i olika länder. De menar att vi kan se ett cykliskt mönster när det gäller den vikt samhällsforskarna tillmäter klass. Det finns enligt dem såväl teoretiskt grund som empiriskt stöd för att samhällsklass har betydelse för välfärdsstatens framväxt och uppbyggnad. Så långt kan jag och säkert de allra flesta samhällsforskare bara instämma!

Vad Korpi och Palme inte diskuterar är hur konflikten mellan klasserna ser ut, om konflikten mellan samhällsklasserna ser ut som Marx beskriver den eller som Weber! Skärskådare vi Korpis och Palmes argumentation lite närmare märker vi att det snarare är den förres klassperspektiv som utgör grund för deras resonemang än den senares. Utgångspunkterna för deras av Riksbankens Jubileumsfonds och Rådet för Arbetslivsforskning finansierade forskningsprogram utgör ett illustrativt exempel på samhällsvetenskaplig 70-talsmarxism. De säger att de i deras välfärdsstatsforskning hävdar maktresursansatsen d v s "det fruktbara i att se välfärdspolitiken som utfall av och arenor för konflikter mellan klassrelaterade intressegrupper (Korpi och Palme 2003: 46)." Sådana konflikter kan emellertid ses i ett perspektiv av konstruktiva lösningar eller antagonistiska lösningar. I Korpis och Palmes värld verkar det alltid vara det senare som gäller: Näringslivet använder sina pga. globalisering och statsfinansiella underskott ökade maktresurser för att undergräva socialförsäkringssystemen.

I konflikten mellan kapital och arbete — näringslivets företrädare och de kategorier som är relativt sämre ställda med Korpis och Palmes ordbruk — motsätter sig näringslivets företrädare definitivt politiska lösningar. Näringslivets företrädare vill på inga villkor ha välfärdsstatliga lösningar. "Men eftersom deras makt i huvudsak är baserad på kontroll över ekonomiska resurser och inte på röster kan dessa företrädare väntas motsätta sig ingrepp i marknadsprocesserna genom demokratisk politik" (Korpi och Palme 2003: 51).

Alldeles särskilt motsätter sig näringslivets företrädare, enligt Korpi och Palme, ingrepp i marknaden som leder till full sysselsättning. Deras teoretiska perspektiv innebär att regeringar med de förändrade maktförhållandena mellan klasserna tvingas till nedskärningar i välfärdsstaten, nedskärningar som kamoufleras som omstruktureringar.

Det är inte en empiriskt grundad samhällsvetenskaplig klassanalys läsaren får ta del av utan en analys som utgår från att det egentligen råder en antagonistisk konflikt mellan samhällsklasserna. Denna konflikt spårar Korpi och Palme föga överraskande till maktrelationerna på arbetsmarknaden. Det är förvånande att samma ideologi som exempelvis Göran Greider är talesman för i den svenska offentliga debatten utgör grund för samhällsforskare som Korpi och Palme.

Som bekant har den generella välfärden i Sverige rullats tillbaka de senaste två decennierna. Men det är knappast bristen på uppbackning från vänsterpartier och fackföreningar som gjort att arbetslöshetsersättningen sänkts, sjukförsäkringen urholkats, pensionssystemet är i gungning, rätten till bostad försvunnit osv. Korpi och Palmes liksom andra "klasskampskramande" teoretikers analyser skymmer det faktum att hoten mot välfärdsstaten kommer från sämre fungerande arbetsmarknader och ej försäkringsmässigt administrerade socialförsäkringssystem. En fruktbar allians mellan löntagare och näringsliv skulle eventuellt kunna barga välfärdsstatens överlevnad i en globaliserad postindustriell ekonomi. Om företrädare för kapital och arbete om än bara marginellt kunde flytta Sveriges övriga arbetsmarknads-

regioner undan för undan i den riktning som exempelvis Gnosjöregionen har fungerat de senaste två decennierna skulle trycket på den svenska välfärdsstaten avta högst markant. Det är genom att hävda arbetslinjen, dvs undan för undan minska antalet människor som lever på bidrag och öka antalet sysselsatta i den privata sektorn som välfärdsstaten räddas inte genom klasskamp! Korpis, Palmes och många andra samhällsforskares förenklade klassperspektiv med rötter i 1970-talsmarxismen skymmer dessvärre dessa enkla fakta och omöjliggör en rationell diskussion om arbetslinjen i ett postindustriellt arbetsliv.

Väladministrerade socialförsäkringar

Korpi och Palme (2003) analyserar socialförsäkringarna enbart som fördelningssystem. Liksom många välfärdsvetenskapsforskare betraktar Korpi och Palme nästan i princip ändringar i socialförsäkringssystemen som nedskärningar. Socialförsäkringssystemens olika utfall och vilken betydelse dessa olikheter har för utnyttjandet bortses helt ifrån. Detta är märkligt med tanke på att Korpi och Palme (2003) i den refererade artikeln däremot fördjupar sig i olikheterna mellan de 18 länderna i undersökningen när det gäller strävandena efter full sysselsättning och förändringen i maktrelationerna på arbetsmarknaden.

Att bara jämföra nivåer i socialförsäkringssystemen utan att diskutera utformningen av försäkringarna och därav sluta sig till huruvida klass förklarar nedskärningar eller ej framstår

som tveksamt. Eller för att spetsa till frågan, menar Korpi och Palme att exempelvis Lulas vänsterkritiker i Brasilien har rätt när de anklagar honom för nyliberal klasspolitik när han förändrar pensionsförmånerna för de statsanställda?

Länder som enligt Korpi och Palme har relativt likartade välfärdsstatliga arrangemang har visat sig ha väldigt olika utfall i de konkreta socialförsäkringarna, sjukförsäkringen t ex. Om man vill hårdra sakernas tillstånd kan man hävda att den svenska välfärdsstaten står och faller med hur vi vårdar sjukförsäkringen. I en jämförelse mellan Sverige och Nederländerna och Finland och Tyskland visar Riksförsäkringsverket (RFV Analyserar 2003:16) att sjukfrånvaron sedan länge har varit betydligt högre i främst Sverige men också Nederländerna jämfört med flertalet andra länder inom EU. Det är också i dessa bägge länder som kraven är högt ställda mot arbetsgivarna och låga på individerna när det gäller försöken att minska de höga sjukskrivningsnivåerna.

Om statsmakten strukturerade om sjukförsäkringen så att den fungerade mer på det sätt som arbetsgivarna vill — de facto skapade en allians med näringslivets företrädare — skulle med största sannolikhet de svenska sjukskrivningsnivåerna börja närma sig de finska och tyska. Vissa åtgärder i den riktningen har redan tagits, heltidssjukskrivning skall inte längre vara förstahandsval, arbetsgivaren förväntas komma in tidigare i sjukskrivningsprocessen, kraven på överprövning av sjukskrivning har ökat osv.

Vidare har man från statsmakten accepterat att det trots ihärdig argumentation från flera fackliga företrädare knappast går att åtgärda de höga sjukskrivningarna med stora generella

program för att förbättra arbetsmiljön och utveckla arbetsorganisationen. De flesta medlen för att jobba med systematiska arbetsmiljöförbättringar finns redan, det handlar mer om att använda dessa. Dessutom tyder varken arbetsmiljöundersökningar eller rapporterade arbetsskador på att det skulle vara radikala försämringar i dessa avseenden som förklarar de kraftigt ökade antalet långtidssjukskrivningar (Brulin, 2003).

Om den svenska statsmakten verkligen drev igenom en försäkringsadministration som liknar den i Finland och Tyskland skulle nivåerna i sjukförsäkringen kunna återställas på försäkringsmässiga nivåer utan att det skulle åsamka statsfinanserna ökade kostnader, tvärtom. Det handlar om att utfärda tydliga riktlinjer för sjukskrivning, genomföra noggranna kontroller av avvikande läkarintyg och de försäkrades rätt till ersättning samt om att tidsbegränsa ersättningen. (Enligt Erling Ribbing vid Försäkringskassan i Stockholm 2003-12-19 är det svenska rekordet i obruten sjukskrivning 21 år.)

Det finns mycket som talar för att det behövs en genomgripande förändring av den svenska sjukförsäkringen och att en sådan förändring görs i dialog med näringslivets företrädares kan knappast *a priori* avfärdas som förtäckt nedskärning utan bör samhällsvetenskapligt prövas som utslag av rationell politik (Brulin och Ekstedt, 2003) för att bevara den generella välfärden och undvika system som bara ger grundtrygghet. Något vi är på väg mot om inget görs åt de skenande sjukskrivningstalen, antingen s, v och mp och de fackliga organisationerna vill det eller inte!

Välfungerande arbetsliv

Grunden för den generella välfärden är ett arbetsliv som fungerar väl, som ser till att arbetslösheten hålls nere och arbetskraftsdeltagandet är högt. Korpi och Palme gör liksom många välfärdsforskare ett stort nummer av att det efter kriget var de utvecklade välfärdsstaterna i Europa med uttalade sociala ambitioner som lyckades driva ned arbetslösheten. Men det var då det. Att det är dessa länder som efter 1980-talet sett permanenta arbetslöshetsnivåer vida överstigande exempelvis USA: s väljer Korpi och Palme att bortse ifrån. Fram till om president Clintons sista år visade sig den amerikanska arbetsmarknaden vara en mäktig jobbskaparmaskin.

Enligt Korpi och Palme motsätter sig arbetsgivarna alldeles särskilt full sysselsättning. ”Den fulla sysselsättningens ankomst innehåller, likaväl som dess försvinnande, viktiga inslag av klasskonflikt och partipolitik (Korpi och Palme 2003:52).” Men hur rimmar detta med att det land, USA, som har saknat stora vänsterpartier och centraliserade fackföreningar visade sig vara framgångsrikast på att hålla nere arbetslösheten och uppe nivån på antalet sysselsatta under just den period när dessa variabler gick i helt motsatt riktning i de traditionella välfärdsstaterna.

Det kanske inte är politiken i sig som avgör framgångarna när det gäller arbetslöshetsbekämpning utan de dynamiska allianser — mellan såväl kapitalägarintressen som löntagarföreträdare — som kan göras i olika länder och landsändar vid olika tidpunkter? Korpi och Palme anger inte någon förklaring till det paradoxala att det land som utmärks av avsaknad av klasskampsorienterad politik visat sig vara

framgångsrikast inom den demokratiska klasskampens mest avgörande område, arbetsskapande och arbetslöshetsbekämpning. Det logiska vore att ställa frågan om de Europeiska välfärdsstaternas sociala ambitioner, från att ha bidragit till full sysselsättning numera kanske på något sätt hindrar individens arbetskraftsdeltagande.

von Otter (2003) menar att det svenska arbetslivet, för individen, grovt förenklat kan ses som uppdelat i två ”karriärer”, en där den anställde tar sig fram med stöd av sin egen förmåga, och en annan som förutsätter individuell oförmåga. Detta är på ett sätt det goda samhällets kännetecken, framhåller han. Problematiskt blir det bara när människor blir kvar längre än nödvändigt i fel ”karriär” som långtidssjukskrivna eller arbetslösa. Målet måste, enligt von Otter, vara att underlätta yrkesbyten mitt i livet utan att individen hindras av stelbenta utbildningskrav, negativa incitament och rörlighetshämmande regler. Det är många faktorer som påverkar om människor skall fastna i en problempkarriär, inte minst hur den lokala och regionala arbetsmarknaden fungerar liksom individens motivation att undvika en ”problempkarriär”.

Gnosjöregionen, ett arbetsliv som tryggar välfärdsstaten

Det finns regioner som har klarat av att kontinuerligt omvandla sig och därmed skapa nya jobb och företag (Malmberg 2001). Gnosjöregionen är på många sätt en paradox i det svenska arbetslivet, på stort mentalt avstånd från högskolor och universitet, med låg utbildningsnivå och bristfälliga kommunikationer. Men precis som många

andra småskaliga företagarregioner i Europa har GGVV-området visat en seg överlevnads- och tillväxtkraft (Berggren och Brulin 2002: 37). Här finns flera tusen små företag och några stycken medelstora på en befolkning av cirka 85 000 människor. I företagen finns lösningar på de flesta problem som kan uppstå om man skall tillverka något inom skärande metallbearbetning och polymerer (plaster).

Enligt gängse uppfattning är Gnosjöregionens produktion inom skärande metallbearbetning och polymerer att beteckna som "gammal ekonomi", med svag utvecklingspotential och höggradigt beroende av arbetskraftskostnaden. Mot detta talar förmågan hos företagen i regionen att häfta i de globala nätverken, och att flexibelt utnyttja försummade nischer (Berggren, Brulin och Laestadius 1999, Brulin 2002). Gnosjöregionens arbetsmarknad i jämförelse med andra arbetsmarknadsregioner illustrerar att rörligheten på arbetsmarknaden i Sverige kan behöva förbättras. Blott arbetsmarknadspolitik skapar inga nya jobb, som LO-ekonomen Jan Edling (2001) har framhållit i en skrift med samma namn. Om rörligheten på arbetsmarknaden och dynamiken i näringslivet stimuleras kan arbetslösa finna arbete, handikappade beredas sysselsättning och sjuk-skrivna finna nya arbetsmöjligheter. Kort sagt, kraven på välfärdsstaten kan hållas i schack så att den kan leverera generös generell välfärd när individen behöver sådan.

Inte oväntat har flera av kommunerna med hög öppen arbetslöshet också en hög andel i arbetsmarknadsåtgärder. Kommuner med många öppet arbetslösa har också många i handikappåtgärder och förtidspensionerade. Gnosjöregionen

är däremot ett exempel på få öppet arbetslösa och också på få förtidspensionerade och få i handikappåtgärder. Gnosjöregionens arbetsmarknad har med andra ord förmågan att bereda många, även med handikapp, arbete. I kommuner med hög sysselsättningsgrad är också andelen invånare med utländsk bakgrund i arbete högre. Smidigheten på Gnosjöregionens arbetsmarknad har inneburit att invandrargrupperna har fått arbete betydligt tidigare och i större omfattning jämfört med andra arbetsmarknadsregioner. Flyktingar från Bosnien kom betydligt snabbare i arbete jämfört med andra arbetsmarknadsregioner, andelen somalier i arbete är lika hög som för andra invandrargrupper.

Den främsta orsaken är att arbetskrafts-efterfrågan har varit hög i flera decennier. Inte ens under den djupaste 90-talskrisen förekom någon egentlig arbetslöshet. En annan mycket viktig orsak är den regionala arbetsmarknadens funktionssätt. Det är inte bara de vanliga aktörerna som arbetsförmedlingen som bidrar till Gnosjöregionens funktionssätt, tvärtom. Företagen med sina nätverk spelar en viktig roll. Fackliga organisationerna som Metall och Industrifacket är viktiga aktörer — trots oklar syn på sådana insatser från centralt håll — på den lokala kompetensarbetsmarknaden. När ett företag drar ned på sin produktion försöker fackets ombudsmän slussa varslade anställda vidare till andra företag där de vet att det saknas personal med de varslades kompetens.

Djupet och betydelsen av nätverken för företagandet i Gnosjöregionen brukar illustreras med frikyrkans starka ställning, man träffas i kyrkan, lär av varandra och delar med sig affärs-

möjligheter. Men regionens företagande och entreprenörskap har också sin grund i jämlikhetsideologi och fackföreningsrörelse (Edgren och Rantakyro 2001).

Klasskillnaderna har av tradition varit små och alla människor har ansett sig vara kallade att själva förvalta sitt pund på bästa sätt. I den regionala arbetslivskulturen har det aldrig funnits ett stort avstånd mellan identiteten som företagare och som anställd, tvärtom har det varit fullt möjligt att glida mellan dessa roller. Ändå har organisationsgraden i regionen varit i stort sett lika hög som i resten av landet utanför storstäderna, där den är lägre.

Högrörliga arbetsmarknader

Ett utmärkande drag för dynamiska regioner är att de inte låser in utan smidigt slussar anställda vidare till nya jobb eller eget företag. Bland andra har SACO:s ordförande Anna Ekström pekat på behovet av smidigare fungerande arbetsmarknader för att säkra den svenska tillväxten och välfärden (Ekström, Malmborg och Engblom, 2003). Framgångsrika delar av Kalifornien som exempelvis Silicon Valley har visat sig ha en fördel just i avsaknaden av inlåsningsmekanismer (Berggren och Brulin, 2002). Att hoppa av och starta nya företag har setts som en naturlig del av karriären. Rörligheten mellan företag har varit intensiv. Informationsutbyte och problemlösning har ständigt pågått mellan företagen på olika nivåer, i tekniska arbetsgrupper eller i olika informella sammanhang — också mellan företag som annars har varit konkurrenter, liksom mellan universitet och entreprenörer. Grunden

för den regionala dynamiken har legat i en rad icke-ekonomiska faktorer som ”andan” och nätverken mellan entreprenörerna, företagens inre uppbyggnad och relationer till omvärlden, karaktäristika som kan kännas igen från arbetslivet i Gnosjöregionen.

Alan Hydes (2003: 257) slutsats i *Working in Silicon Valley. Economic and Legal Analysis of a High-Velocity Labor Market* är att högrörliga arbetsmarknader har visat sig ha stora fördelar för åtminstone delar av arbetskraften:

As this book has shown, short jobs are not the weapon of strong employers against weak workers. They offer much to workers with considerable bargaining power. Those workers respond to the excitement of short jobs with unparalleled creativity and output, shared among those workers and their employers. The task is now to make these job markets work for everybody.

Utmaningen för de mogna välfärdsstaterna och de fackliga organisationerna borde rimligtvis vara att utforma generella välfärdssystem och regler på arbetsmarknaden som gör att hela arbetslivet kan skörda frukterna av väl fungerande lättrorliga arbetsmarknader. Därigenom läggs grunden för en beständig generell välfärdsstat.

Klasskamp eller välskött arbetsliv och socialförsäkringssystem

Hoten mot den svenska välfärdsstaten är många och allvarliga. Om än misshandlad har den överlevt. Minst sagt överraskande personer, händelser och politiska allianser har vid olika tidpunkter räddat den — en folkpartistisk socialminister, ett centerparti, vars hela ideologi går ut på grund-

trygghet, i allians med socialdemokraterna, ett miljöparti i samarbete med v och s.

Allting tyder på att kraven på välfärdsstaten kommer att öka, en åldrande befolkning, nya behandlingsmetoder i sjukvården, längre och dyrare utbildningar osv. Betalningsviljan minskar — acceptansen för svartarbete börjar bli vida spridd, medborgarlön och friår uppmuntras, trösklarna för skatteflykt minskar. Ett tecken i tiden är att en centralt placerad tjänsteman, Richard Murray, chefsekonom på Statskontoret, på allvar argumenterar för att hela den offentliga sektorn istället för att skattefinansieras borde avgiftsfinansieras.

Olika historiska allianser, personligheter och

händelser har betytt mycket för välfärdsstatens utveckling. Men inga historiskt korrelerade händelsekedjor bör få skymma det faktum att välfärdsstatens överlevnad ytterst är en fråga om välskötta socialförsäkringssystem och välfungerande arbetsliv. 70-talsmarxismen klasskampsretorik i akademisk tappning försvårar nödvändiga förändringar och förnyelse som kan säkra den generella välfärden i framtiden. Att söka lösningar på välfärdsstatens problem som rimmar med näringslivets företrädare skulle avsevärt öka möjligheterna att trygga dess fortsatta existens. Det är bara så vänstern kan vidmakthålla välfärdsstatens hegemoniska ställning hos människor i gemen.

★ Referenser

- Berggren, C. & Brulin, G & Laestadius, S (1999) "Den globaliserade ekonomins regionala paradox", *Ekonomisk Debatt*, 27 (6).
- Brulin, G. & Ekstedt, E (2003) "Ett hållbart arbetsliv kräver legitimitet — dags för ett nytt arbetsorganisatoriskt kontrakt", von Otter, C (red) *Ute och inne i svenskt arbetsliv. Forskare analyserar och spekulerar om trender i framtidens arbete*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet. Nr 8.
- Brulin, G. (red) (2003) *Att utveckla effektivare och socialt mer ansvarstagande arbetsorganisationer*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Brulin, G. (2002) *Faktor X. Arbete och kapital i en lokal värld*. Stockholm: Atlas.
- Edgren, J. & L. Rantakyro (2001) *Gnosjöanda och Pajala-sisu — en studie av företagandets villkor*. Stockholm: Delrapport från SAFs Strukturrappport.
- Edling, J. (2001) *Alla behövs! Blott arbetsmarknadspolitik skapar inga nya jobb*. Stockholm: LO.
- Ehnmark, A. (1969) *Rapport från det röda Emilien*. Stockholm: Pan/Norstedts.
- Ekström, A. & Malmberg, R & Engblom, S (2003) "Bind inte upp de anställda. Hårda konkurrensklausuler hämmar tillväxten.", *Dagens Nyheter*, DN Debatt 2003-08-09.
- Hyde, A. (2003) *Working in Silicon Valley. Economic and Legal Analysis of a High-Velocity Labor Market*. Armonk N.Y: M. E. Sharpe.
- Korpi, W. & J. Palmer (2003) "Klasspolitik och "nypolitik" under knapphet och globalisering: Åtstramning av välfärdsstater i 18 länder 1975 — 1995", *Sociologisk Forskning* 4: 45 - 85.
- Malmberg, A. (2001) "Lokala miljöer för industriell innovations- och utvecklingskraft — en forskningsbakgrund", i Ekstedt, E. (red) *Kunskap och handling för företagande och ekonomisk utveckling*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- von Otter, C. (2003) *Läsningar och lösningar i svenskt arbetsliv. Slutsatser från en trendanalys*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- RFV Analyserar (2003) *Att förhindra och förkorta sjukfrånvaron — erfarenheter från fyra länder*. Rapport 2003: 16.